

Radovan Vidović
Split

K o m e n t a r (za splitske prišvarke i nadimke)

UDK 800.87.801.1.

*Rukopis primljen za tisak 20. prosinca 1993.
Čakavska rič, Split, 1994, br. 1.*

– Prvi i treći stupac u autorovu tekstu su prišvarci i nadimci (pisani u prvome dijelu) i naglašeni te označeni prema autorovu izgovoru, to jest onako kao što ih izgovaraju stariji Splićani (70 i dalje god., iz najstarijih splitskih obitelji, iz Veloga varoša i Lučca). – U njih se u prvome redu ne razlikuju nepčani konsonanti *č/ć*, to je jedan glas bliže *č* nego *ć* (*č*); najizrazitija je splitska glasovna osobina; razumije se da je imaju i druga mjesta, ne samo Split; u Splitu je ona ne samo najraširenija nego je također proširena i u mlađega studentskoga svijeta (i danas) dakle je jača i ondje gdje se u mlađega stanovništva izgubila upitna zamjenica *ča* kao (karakteristična) oznaka za čakavski dijalekat!).

Međutim je činjenica da se u splitskome govoru svi (ili gotovo svi) nepčani glasovi izgovaraju »mekše« nego u standardnome jeziku, pa tako: Bošnjak, Božulin, Bundjula, Klišanac itd.

– Uz stariji splitski čakavski substrat se osjeća jak utjecaj novije štokavske akcentuacije, a to se najizrazitije očituje u čestoj pojavi tzv. *Doppelakzenta*, što su ga u nekim čakavskim govorima već bili zapazili Kušar, Šahmatov i posebno Milan Rešetar (*Die serbokroatische Betonung südwestlicher Mudarten, Wien 1900*, str. 10-22, passim). Zapravo, mnoge riječi i u samome Kovačićevu izgovoru mogu u ponovljenim realizacijama imati nekoliko akcenatskih varijanata: s dvostrukim akcentom: *òtác* (oba se *podjednako* čuju); *òtác* (prvi je *jači*); *òtác* (*drugi* je *jači*); s jèdnim akcentom: *otác* (*stariji* oblik); *òtac* (*noviji* vrlo rijetko).

Splitski dakle govor u ustima Ivana Kovačića ima ove akcenatske mogućnosti. Čakavski akut; taj najkarakterističniji glas drevne čakavske govorne melodije, u Splitu se još i dandanas, osobito u starijega svijeta, prilično čuva, osobito: – na zadnjem slogu u genitivu jednine riječi što imaju deklinaciju kao »žena«; u tim se riječima ujedno dobro čuje i

prednaglasna duljina na prvom slogu; – u instrumentalu jednine riječi istoga tipa: *ženōn, rukōn, Anōn, Mandōn, mojōn, prvōn, dobrōn*; u infinitivu nekih glagola, na zadnjem slogu: *vazēst, pritrēst*; u genitivu množine na zadnjem slogu: *vriit, mojī, soldatī*. Čakavski je akut očuvan i u mnogim drugim riječima i oblicima, ali ne tako izrazito, a, osim toga, kad nije na zadnjem slogu, često ima tendenciju da prijede u dugosilazni, osobito na jednosložnicama: *jālĵa, ōn/ōn*. Kad je čakavski akut bio na kojemu drugom slogu osim na zadnjem, nije samo slabije izrazit nego i manje traje, pa bi se mogao označiti kao poluakut. Dugouzlazni je kraći i slabije izrazit od novoštokavskoga, pa se katkada približava novoštokavskom kratkouzlaznom. Dugosilazni je također kraći i slabije izrazit od novoštokavskoga, osobito na kraju riječi. Kratkosilazni je uglavnom kao novoštokavski. Novoštokavski kratkouzlazni kao jedini akcenat riječi vrlo je rijedak; čest je u dvostrukoakcenatskoj kombinaciji kao prvi: npr: *òtāc* ili *brōnzīn*.

– Već god. 1957. bio sam zapazio neke leksičke tendencije u razgovornom jeziku mojih gimnazijalaca u Splitu, pa sam manjim leksičkim testom ispitao jednu grupu; pri tome posebno me zanimala sudbina romanizama (O elementima govora splitskih učenika, *Školski vjesnik*, br.9, Split, str. 4-6; O postanku i značenju splitskih nadimaka, Split, 1956, str. 13.). Američki je slavist Thomas Magner nakon svoga boravka u Zagrebu i proučavanja zagrebačkoga govora god. 1966, objavio monografiju o tom istraživanju (*A Zagreb Kajkavian Dialect*, Penn State Studies, 18, 1966). Nakon zanimanja za Zagreb Magner se zainteresirao za splitski govor, pa se sljedećih godina bavio njime i o tome objavio više radova. Tako je 1970. u suradnji sa splitskim pučkim piscem Ivanom Kovačićem i Radovanom Vidovićem kao redaktorom, u seriji skripata Sveučilišta u Pensilvaniji, objavio izbor tekstova u splitskom govoru iz tada rukopisne knjige Ivana Kovačića (*Smij i suze starega Splita – Laughter and Tears in Old Split*, Department of Slavic Languages, The Pennsylvania State University, 1970).

Koju godinu kasnije Magner je objavio članak u kojemu je skicirao neke karakteristike splitskoga suvremenog govora (*The Dialect of Split. A Preliminary Sketch Xenia Slavica. Papers presented to Gojko Ružić on the Occasion of the Occasion of his Seventh-Fifth Birthday*. The Hague, Mouton, 1975, 125-132). Sljedeće godine pojavio se njegov sličan članak u hrvatskom jeziku, ponešto proširen i produbljen novim spoznajama, sa značajnim odsjekom o splitskoj diglosiji (Zapažanja o današnjem splitskom govoru, *Čakavska rič*, Split, 1976, br. 2, str. 83-92). Proučavanjem diglosije i bilingvalnosti u suvremenom splitskom govoru Magner će se još opširnije pozabaviti u sljedećem radu, koji će na neki način biti sinteza i *corollarium* njegova istraživanja suvremenog splitskog razgovornog jezika (vernakulara). (Diglossia in Split, *Folia Slavica*, vol. 1, n. 3, Sociolinguistic Problems in Czechoslovakia, Hungary, Romania and Yugoslavia, Columbus, Ohio, 1978, str. 400-436d). Na Magnerovo je izlaganje ponešto kritički reagirao slavist Rado L. Lencek (Commentary on Papers by Magner and Toporišić, op. cit. str. 492-496). Splitskom govoru je Magner posvetio opet odlomak u svojem prilogu temi »Jezik i grad«, što ju je 1983. objavio riječki časopis *Argumenti* a organizirala i priredila anglistica Dunja Jutronić-Tihomirović. Tu Magner ponajprije ponavlja svoj omiljeni prigovor jugoslavenskim dijalektolozima (što ga je prvi put uputio još 1996. u studiji o zagrebačkom dijalektu) da u svojim ispitivanjima »i nadalje zadržavaju Vukovu orijentaciju prema selu i uglavnom ignoriraju i ne ispituju govor stanovnika grada«, ali ipak kao iznimku spominje monografiju Milana Mogušā (1966) o senjskom govoru.

Ovdje bi trebalo spomenuti još nešto. Magner se (i ne samo on) vrlo pojednostavljeno služi pojmovima »urbano« i »ruralno« stanovništvo, a stvarnost nije tako jednostavna,

makar nije u tom smislu što u nas ima velikih naselja, tzv. gradova, koji to jesu *brojem stanovnika*, dakle kvantitativno, ali životom, sviješću, kulturom, načinom života, ponašanjem njegovih stanovnika? Zatim: što je to reprezentativni uzorak u takvim aglomeracijama (bolje bi bilo reći konglomeratima)? Koji socijalni, profesionalni sloj? Ima li razlike između gradskih četvrti? Što je sa fluidnošću, migracijama gradskog stanovništva, konkretno u Splitu? Sve su to pitanja i problemi na koja valja odgovoriti i riješiti ih prije nego se pokuša odrediti i decidirano reći u kojoj je mjeri stanovništvo kojeg velikog naselja (Splita) u r b a n o, urbanizirano a u kojoj nije. Same statistike, brojke, ne kazuju mnogo, dapače govore vrlo malo, a mogu i zavesti na krive pretpostavke, metode, rezultate i zaključke. Rekao bih čak i to da je za svako specifično razdoblje potrebna specifična metodologija.

– Hraste je, kasnije, zapazio istu pojavu: »... ima govora naših, naročito gdje se sastala novija akcentuacija sa starijom, u kojima je teško odrediti, na kojem je slogu ekspiratorni dio akcenta, naročito u dvosložnim riječima. U takvu sam nesigurnost dolazio i u nekim govorima, a *osobito u govoru splitskom*.« M. Hraste, O kanovačkom akcentu u Hrvatskoj, *Filologija*, Zagreb, 1957, 1, str. 73. (Potcrtao R.V.)

– »U govoru nekih informanata može se čuti postakcentska dužina, iako se ona ne javlja obavezno. Najinteresantniji je fenomen dvostrukog akcenta. Stranac koji sluša Splitsanina kako izgovara riječ *Sarajevo* dobija utisak da postoji kratki udarni akcent na drugom slogu, tj. *Sarajevo*, dok Splitsanin osjeća da je akcent na prvom slogu, tj. *Sarajevo*. I Mate Hraste je imao problema u odlučivanju gdje da smjesti udarni akcent u dijalektima kao što je splitski.« T.F.Magner, Zapažanja o današnjem splitskom govoru, *Čakavska rič*, Split, 1976, 2, str. 87. Ipak bi »Moj informant (Ivan Kovačić 1897-1987), s kojim sam sate i dane proveo slušajući ga i preslušavajući, kategorički odbijao kad bih ja pokušao izgovarati *òtac* («to je vlaški!» rekao bi) ili pak *otàc* («a to je braški!»), dakle samo je ovo »splitski« – *òtac*«.

»Ali pored ovakva izgovora konsonanta *ć*, rasprostranjenog po čitavom čakavskom terenu, ima čakavskih govora koji ne razlikuju *č* i *ć*, nego umjesto ta dva konsonanta izgovaraju jedan – »srednje« *č*. Moglo bi se reći da pri izgovoru toga glasa vrh jezika slabo dodiruje prednje alveole i gornje zube, dakle je negdje na pola puta između donjih zuba (što je karakteristično za štokavsko *ć*) i uzdignutog položaja prema alveolama (što je karakteristično za *č*)« (Moguš).

– »A. Belić je smatrao da je »na ostrvlju obično čakavski izgovor zvuka *ć*, tj. kao *t'*, dotle se na kopnu i *č* i *ć* izgovaraju kao umekšano *c* (na pr. u Splitu i po drugim mjestima)« (Moguš).